

Az újjászerveződött társadalom és a pártok a felszabadult Magyarországon

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány életre hívása, az új magyar államiség megteremtése új korszak kezdetét jelentette hazánk legújabb kori történelmében. E sorsdöntő történelmi változásnak fontos szerepe volt a felszabadulás nyomán, s közvetlenül utána újjászerveződő társadalmi osztályok és rétegek, valamint az őket képviselő politikai pártok kialakulásában és tevékenységében. Ez a társadalmi és politikai újjászerveződés gyökeresen eltért a háború előtti állapotoktól. A változás legdöntőbb tényezője a kibontakozó népi demokratikus forradalom volt, de szerepet játszottak benne a nemzetközi erőviszonyok és a háború, valamint annak következményei által befolyásolt gazdasági helyzet is.

Az ország területe lényegében az 1944. március 19-i német megszállástól kezdve hadszínterré változott. A rendszeres légitámadások megindítása, majd szeptember utolsó harmadától kezdve az országon áthúzódnó s hat hónapig tartó frontharcok, mindezek következtében a hitlerista csapatok és nyilas kiszolgálóik garázdálkodása, óriási nemzeti értékek elpusztulása és nyugatra hurcolása valósággal tönkretette Magyarországot. A mezőgazdaságban fekvő nemzeti vagyonnak mintegy egyötöde pusztult el, teljesen megbénult a közlekedés, a közel 4000 gyár közül a vállalatok 90 százalékát érte kisebb-nagyobb károsodás. Emellett a bányászat és kohászat veszteségei is több mint 65 millió pengő értéket tettek ki. Az országot ért anyagi kár összességében meghaladta a 20 milliárd aranypengőt, ami az egész nemzeti vagyon közel 40 százalékát jelentette.

Lerombolt ország, romokban heverő városok, falvak, gyárak, üzemek és az ország mai területét számítva közel félmillió ember elpusztulása, nyomorékok százazrei jelentették a második világháború „végeredményét” Magyarországon. Ezen kívül mintegy 850—900 000 magyar katona került a győztes antifasiszta nagyhatalmak hadifogságába. Az anyagi károk, valamint a nagyszámú, életereje teljében levő férfilakosság és az ország mai területéről vett üldözöttek és deportáltak közel 400 000-es tömege lényegében érintette az újjászerveződő társadalom minden rétegét, de a közel kétmillió magyar állampolgár hiánya egyúttal megnehezítette az újjáépítés és a népi demokratikus újjászűletés gyorsabb előrehaladását is.

1.

A felszabadulás utáni magyar társadalom újjászerveződése szempontjából az első döntő lépést az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. március 18-án meg-

jelent földreformrendeletének a végrehajtása jelentette. A földosztás végrehajtásával ugyanis a nagybirtokosság mint osztály megszűnt létezni hazánkban. Így a két volt uralkodó osztály közül csak az egyik, a burzsoázia őrizte meg osztálylétének kereteit.¹ A burzsoázián belül megnövekedett a falusi burzsoázia szerepe, amely a mezőgazdaságban lényegében vetélytárs nélkül maradt, és fontos tényezőjévé vált a politikai hatalomnak is. A városi burzsoázia, a nagytőkések legerősebb, leghatalmasabb rétegének egyik csoportja a Weiss—Chorin—Kornfeld—Mauthner családok, akiket gyáraik átadása fejében az SS még 1944-ben semleges területre szállított, a háború után sem tértek vissza Magyarországra. Ezen kívül a hitleristák számos tőkést is koncentrációs táborba hurcoltak, akik közül sokan egyáltalán nem, vagy csak később, 1945 őszén tértek vissza. Voltak természetesen olyanok is, akik a szovjet hadsereg elől menekültek nyugatra. Bár a Gyáriparosok Országos Szövetsége, a GYOSZ továbbra is fennmaradt, működött, mégis megállapítható, hogy ez a réteg tökérejét és befolyását tekintve sokkal gyengébb lett, mint a felszabadulás előtt volt. Jellemző, hogy az Elhagyott Javak Kormánybiztossága 1945-ben mintegy 700 tőkés vállalatot nyilvánított gazdátlanoknak. Az összes tőkés üzemek felét pedig — több mint 2000 gyárnak a kapacitását — átlagosan 45,7 százalékkal csökkenő veszteség érte. De a tőke hatalmának korlátozását jelentette az üzemi bizottságok megszületése, illetve működése is.

A felszabadulás után a városi burzsoázia különféle csoportjain belül az angol—amerikai orientáció hívei kerültek előtérbe, ők gyakoroltak nagyobb hatást a politikai életre is. A középrétegek, az úgynevezett úri középosztály közül a korábbi csendőr-, rendőr- és katonatiszti csoport — amely igen nagy szerepet játszott a két világháború között — jelentőségét csaknem teljesen elvesztette, elég sokan az országot is elhagyták. A közigazgatási tisztviselők, az „állami bürokrácia” menekülése is — Kelet-Magyarországról a Dunántúlra — megkezdődött, még 1944 őszén, de néhány hét múlva alábbhagyott. Nagy részük nem hagyta el az országot, a régi államgépezet azonban teljesen szét hullott. Ennek újjászervezése idején viszont már ők sem folytathatták a régi körülmények között tevékenységüket, hiszen az Ideiglenes Nemzeti Kormány első intézkedései között már ott szerepelt az igazolási eljárások megindítása. A magyar társadalom egyik legnagyobb létszámú középrétege a kisiparosok és kiskereskedők szintén különleges helyzetbe kerültek. A háború előtt és alatt hozott úgynevezett zsidótörvények jelentős részüket, főleg a kiskereskedőket, igen nagy mértékben sújtották, s később, a hitleri Németországba hurcoltak nagy része haláltáborokban pusztult el. A kisebb vérveszteségeket szenvedett kisiparosok beszerzési lehetőségeit a háborús pusztítás korlátozta. Az elhatalmasodott és egyre gyorsulóbb ütemű infláció és áruhiány miatt azonban a kisiparosok és kiskereskedők egy része elég hamar meggazdagodott. Sőt, az a körülmény, hogy az állam a nagytőke korlátlan lehetőségeit és működési területét korlátozta a felszabadulást követően, elsősorban ennek a rétegnek kedvezett. Érdekvédelmi szervezeteik (KOKSZ, IPOK) is meglehetősen hamar előtérbe kerültek.

Az értelmiség többsége a háborúból kiábrándulva, utat és történelmi távlatot veszítve tanácstalan volt, és kezdetben inkább csak passzívan szemlélte az eseményeket. Körükben igen erős volt a negyedszázados nacionalista, szovjetellenes és antikommunista propaganda hatása, valamint a „rég” életszemlélethez, életmódhoz való ragaszkodás és az újtól való idegenkedés, ugyanakkor

sokakat családi kapcsolat is kötött a régi uralkodó osztályokhoz. Az ország a háborús pusztítások következtében romokban hevert, a háború alatt megindult infláció egyre inkább elhatalmasodott. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy az értelmiség nagy része a tartózkodás, a kivárás politikájának az álláspontjára helyezkedett. Velük és általában a polgársággal kapcsolatban is helytállónak tűnik Szekfű Gyula későbbi megállapítása: „Anélkül, hogy e keserű dolgokat tovább firtatnók, a lényegyet kell kiemelnünk, azt, hogy a középosztály ebben a politikai légkörben képtelen volt egyesülni a munkássággal, ennek a középosztály-ellenes élet letompítani, és egyesült erővel törekedni az ország ... helyreállítására ... a kézfogás nem történt meg, a középosztály, az adott pillanatban tovább kereste nagyon is leszállított megélhetési lehetőségeinek javítását ...”²

A földosztás végrehajtásával nemcsak a nagybirtokos osztály tűnt el a politikai élet színpadáról, hanem megváltozott a magyar parasztság társadalmi arculata is. Jelentősen emelkedett a tulajdonnal rendelkező parasztok száma, a több mint 642 000 igénylő átlag 5,1 kat. hold földet kapott. Az igényjogosultak több mint 90 százaléka volt mezőgazdasági munkás, mezőgazdasági cseléd és törpebirtokos, s az összes igényjogosultaknak csak körülbelül 4 százaléka volt egyéb foglalkozású. Az egyéni földhöz jutottak zöme ezekből a rétegekből került ki, de juttatásban részesültek kisbirtokosok, mezőgazdasági szakemberek, sőt a rendelet értelmében olyan személyek is, akik „a nemzeti ellenállásban és a németellenes szabadságharcban kimagasló érdemeket szereztek”. Ők 300 kat. hold földet kaphattak, illetőleg tarthattak meg a nemzetgyűlés Politikai Bizottságának jóváhagyásával. A földosztás befejezése után ugyanakkor még jóval 300 000 felettire volt becsülhető azon aprárproletárok száma, akik valamilyen okból nem részesültek a földosztásból, akiket nem érintett a földreform. De a parasztság szempontjából az sem volt elhanyagolható, és saját érdekeinek védelmét igen nagymértékben megnehezítette az a körülmény, hogy csak kisebbik része rendelkezett a politikai életben való jártassággal, tapasztalattal, mégpedig sajátosan a legalsó és a legfelső rétegekben elhelyezkedők. Így nem véletlen, hogy a felszabadulás után politikai képviselőtét csaknem valamennyi pártban kereste, sőt, ezzel együtt körükben volt a legerősebb az egyházak, mindenekelőtt a katolikus egyház befolyása is. Emellett a terménybeszolgáltatás, az iparcikkek hiánya, a hitellehetőségek korlátozott volta is nehezítette a parasztság tájékozódását és talpraállását.

A második világháború végén létrejött új népi demokratikus Magyarországnak vezető ereje a munkásosztály lett. A munkásság azonban a politikai hatalomban való részesedésével egyidejűleg — ami döntően pártjain keresztül érvényesült — nem alakíthatta át azonnal a termelési viszonyokat is. S ez azt jelentette, hogy kizsákmányolásának ténye, ha nem is maradt változatlan, de rögtön nem is tűnt meg. Ezt az ellentmondást csökkentette, pontosabban feloldását elősegítette, hogy a munkásosztály a politikai hatalomban való részesedése révén, és kezdetben a tőkés irányítás nélküli termelés felelősségétől vezetve létrehozta a tőke ellenőrzésének és korlátozásának a szervét, az üzemi bizottságokat. Az üzemi bizottságok akkor nemcsak a termelés munkásellenőrzését valósították meg, hanem egyben a munkásvédelem hatékony eszközei is voltak. Tevékenységük ezen túl nagymértékben hozzájárult ahhoz is, hogy a felszabadulás után sikerült létrehozni az egységes szakszervezeti mozgalmat, amelyben már a kibontakozás kezdetén is szilárd volt a munkásegység

Az újjászerveződött magyar társadalom, pontosabban azok, akik politikai képviselőtüket keresték a felszabadult Magyarországon, azt döntően a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (MNFF), a koalíció pártjaiban találhatták meg. Az MNFF pártjai 1945 nyarán épültek ki az országban, de mellettük voltak már eleve elvetélt kezdeményezések és olyanok is, amelyek szervezése félbemaradt, illetve a koalíció politikája akadályozta meg, hogy esetleg a politikai küzdőterre lépjenek.

2.

Az MNFF baloldalát a Magyar Kommunista Párt (MKP), a Szociáldemokrata Párt (SZDP) és a Nemzeti Parasztpárt (NPP) alkotta. Közülük az MKP kezdte meg elsőnek szervező tevékenységét, a felszabadulás kezdetén, 1944 őszén a legális kommunista pártszervezetek a Tiszántúlon alakultak meg. Már számos pártszervezet működött, amikor 1944 november elején a Szovjetunióból Szegedre érkezett vezetők — Gerő Ernő, Farkas Mihály, Nagy Imre és Révai József — bizottságot alakítottak, amely az Ideiglenes Központi Vezetőség szerepét töltötte be. Ez előbb Szegeden, majd Debrecenben működött, s legfontosabb teendője az volt, hogy a széles körben megalakuló pártszervezetekből egységes, jól szervezett pártot formáljon. Ezt segítette elő, hogy 1944 decemberében és 1945 januárjában megalakultak a területi titkárságok, amelyeknek hatásköre több megyére terjedt ki. A pártszervező munkában fontos szerepe volt a felszabadult fővárosban tevékenykedő Központi Bizottságnak is. A két vezető testület 1945. február 23-án, Rákosi Mátyás Budapestre érkezése után egyesült. Egyidejűleg Rákosit megválasztották a párt főtitkárának. Néhány héttel később Budapesten megjelent a párt központi lapjának, a „Szabad Nép”-nek az első legális száma is.

Az MKP szervező tevékenységének következtében, valamint a felszabadított területek növekedésével együtt emelkedett és erősödött a pártszervezetek száma is. Így 1945 februárjában a taglétszám megközelítette a 30 000 főt, májusban pedig már elérte a 150 000-et. Majd az országosan kibontakozó „tagfelvételi verseny” eredményeként 1945 októberében az MKP taglétszáma már meghaladta a félmilliót. A pártnak a nagyüzemi munkásság és a bányászok mellett igen erős bázisa volt az agrárproletárok körében is. A középrétegek között viszont 1945 első felében igen csekély volt a befolyása. A párt szociális bázisán túl a tagok politikai tapasztalatait illetően érdemes megemlíteni azt is, hogy új szint és egyúttal komoly erőt is képviseltek a magyar kommunista mozgalomban a felszabadulás után azok a volt szociáldemokrata párttagok, akik az MKP-ba léptek és ott fejtettek ki aktív politikai tevékenységet, valamint a Felvidékről, Erdélyből és a Délvidékről érkezett magyar kommunisták. Az MKP így lényegében szinte a felszabadulás pillanatától rendelkezett azokkal az erőkkel, amelyek igen eredményes pártszervező munkát tudtak kifejteni. Emellett igen nagy jelentősége volt annak is, hogy az MKP politikailag — s ezt bizonyította 1944. november végén nyilvánosságra hozott programja — jobban felkészült a háború utáni feladatokra, mint a többi politikai irányzat, illetve párt. Ez utóbbiak ugyanis 1944 őszén nem rendelkeztek olyan széles nemzeti összefogást biztosító konkrét célkitűzésekkel, mint az MKP. Nem is szólva arról, hogy a kommunista párt munkáját ugyanakkor könnyítette az a körülmény is, hogy állásfoglalásait az 1944 végén—1945 tavaszán bekövetkezett események is igazolták.

Az MNFF programjának végrehajtásában szerzett tapasztalatok alapján fogalmazta meg az MKP — 1945. május 20—21-i első legális országos értekezletén — azokat a feladatokat, amelyek „A Magyar Kommunista Párt országos értekezletének határozata a politikai helyzetről és a párt feladatairól” — címmel hozott nyilvánosságra, és további tevékenységének szolgált alapjául. Ez a határozat jóváhagyta és a jövőre nézve is érvényesnek tekintette a Központi Vezetőségnek az ország demokratikus és hazafias erőinek az összefogását, együttműködését szolgáló politikáját, amely nemcsak az új demokratikus államiség megteremtésében mutatkozott meg, hanem az Ideiglenes Nemzeti Kormány által hozott addigi intézkedések következetes végrehajtásában is. „Az országos értekezlet utasítja tehát a pártvezetőséget — hangzott a határozat —, hogy politikájának tengelyévé a jövőben is a demokratikus erők szerves együttműködését tegye. Mélyítse el és szilárdítsa meg a munkásegységfrontot, a Szociáldemokrata Párttal való szoros együttműködést ... utasítson el minden kísérletet, amely ennek az egységnek a megbontására irányul.” A határozat következő mondata viszont már arra utal, hogy a jövőben némileg mégis módosul a párt nemzeti egységpolitikája, amikor — az előbbi folytatásaként leszögezi — „Működjön szorosan együtt a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front többi pártjával is, a Független Kisgazdapárttal és a Nemzeti Parasztpárttal”, vagyis az MNFF-et alapítók közül a Polgári Demokrata Pártra itt már nem történik hivatkozás, ami egyúttal azt is jelentette, hogy az MKP a koalícióban való részvételére a továbbiakban nem tart igényt.

A határozat a továbbiakban a párt és az ország előtt álló legfontosabb feladatként az újjáépítést jelölte meg: „Az újjáépítés a fiatal magyar demokrácia tűzpróbája, erre kell összpontosítani a nemzet minden erejét.” Egyúttal követelte azt is, hogy „eredményesebbé kell tenni” az igazolási eljárásokat, a reakció elleni harcot. A pártépítés terén az értelmiség, s ezen belül főleg a műszakiak politikai megnyerését állította előtérbe. Az ország nemzetközi helyzetét és kilátásait illetően pedig azt fogadta el alapítésként, hogy „a fiatal magyar demokrácia minden híve legyen tudatában annak, hogy az ország politikai súlya és nemzetközi tekintélye egyenes arányban áll azzal, hogy milyen alapos munkát végzünk itthon a fasiszmus és a reakció gyökereinek kiirtásában, a magyar demokrácia kiépítésében és megszilárdításában”. Kiemelte továbbá a magyar—szovjet barátság jelentőségét, és állást foglalt az 1945. január 20-i fegyverszüneti egyezményben vállalt jóvátétel pontos és maradéktalan teljesítése mellett. Üdvözölte Romániának és Jugoszláviának a területükön élő magyarsággal kapcsolatos jóindulatú megnyilatkozásait, és reményét fejezte ki ateinketben, hogy a Csehszlovák Köztársaság is hasonló szellemben fogja kezelni az ott élő magyarokat, és ezzel is elősegíti a jó viszony kialakítását a két szomszédos ország között. Végül az országos pártértekezlet kibővítette a Központi Vezetőséget, és új testületként létrehozta a Politikai Bizottságot. Ez utóbbiban a Moszkvából hazatért emigrációt Farkas Mihály, Gerő Ernő, Nagy Imre, Rákosi Mátyás és Révai József, a hazai illegális kommunista mozgalmat pedig Horváth Márton, Kádár János, Kiss Károly, Kovács István, Kossa István és Rajk László képviselte.

A Szociáldemokrata Pártot, a másik munkáspártot a több évtizedes múlt ellenére is mind szervezetileg, mind politikailag meglehetősen felkészületlenül érte a felszabadulás. A párt, bár az ország német megszállásáig legálisan működhetett, nem rendelkezett országosan jól kiépített hálózattal. Hiszen a fővárost, a nagyobb városokat és ipari településeket, valamint Békés, Csanád és

részben Baranya és Tolna megyét kivéve nem voltak szervezetei. A tényleges pártszervező munka a Debrecenben 1944. december 21-én létrejött Országos Pártvezetőség irányításával kezdődött meg, majd 1945 februárjától — miután a debreceni és budapesti vezetőség egyesül és létrehozza a párt Politikai Bizottságát — bontakozik ki nagyobb erővel. Ami viszont a programszerű felkészülést illeti, érdemes idézni a pártvezetőség állásfoglalását, amelyet a Népszava — a párt napilapja — 1945. január 26-i újbóli megjelenése alkalmából hozott nyilvánosságra: „Hasábjainkon változatlanul hirdetni fogjuk, hogy a fokozott társadalmi és gazdasági fejlődés útján akarunk eljutni a szocializmus-hoz (A „hét évtizedes” program további fenntartása — I. L.). Hirdetjük és valljuk, hogy ennek a célnak elérése érdekében mindenekelőtt meg kell teremteni a demokratikus Magyarországot, az általános, titkos választójog törvénybe iktatásával önrendelkezési jogot kell adni a magyar népnek és — mint az a Szociáldemokrata Párt 1930-ban kiadott agrárprogramjában leszögezte — a nagybirtokokat szét kell osztani a nincstelen parasztság között.”

Az SZDP Politikai Bizottságában a Szakasits Árpád, Bán Antal, Marosán György, Ries István és Rónai Sándor által képviselt baloldal mellett Kéthly Anna és Szeder Ferenc személyében a jobboldal is képviselőkhöz jutott. A párt tekintélyesebb jobboldali vezetői — Peyer Károly, Buchinger Manó és mások — a demokratikus átalakulás kezdetén még nem tartózkodtak itthon, így csak később kapcsolódtak be a munkába. Szederék közvetlen jelenléte és szerepvállalása ettől függetlenül magában rejtette a párton belüli harcok kiújulásának veszélyét. Hogy ez mikor következik be, abban döntő szerepet kétségtelenül az ország politikai fejlődése játszott, de nem kevesebb jelentősége volt annak sem, hogy milyen lesz az SZDP gyülekező tagsága, és annak szociális összetétele.

A szervezés terén mutatkozó előny, amivel a kommunista párt az ország keleti felében rendelkezett, Budapesten nagyjából kiegyenlítődött. Sőt, magában a fővárosban és környékén a pártszervezetek létszámát tekintve elég gyorsan növekedett vidéken is, elsősorban azokban a megyékben (például a Vihar-sarokban), ahol már korábban is volt pártszervezet. Dunántúlon a párt elsősorban az ipari centrumokban és a nagyvárosokban ért el sikereket. 1945 nyarán—őszén a pártnak már 2000 szervezete működött az országban, a tagdíjat fizető szociáldemokrata párttagság létszáma pedig 350—400 ezer fő között mozgott. A pártban a felszabadulás után is változatlanul jelentős tényezőként szerepelt a munkásság. Az üzemekben azonban jórészt alkalmazottak, tisztviselők és értelmiségiek is csatlakoztak a párthoz. Ezen kívül a kisiparosok és kiskereskedők körében is meglehetősen népszerű volt az SZDP. Az újjászerveződött magyar társadalom dolgozó rétegeit tekintve a parasztság körében rendelkezett a legkisebb befolyással a párt.

Az új történelmi helyzethez alkalmazkodó program kidolgozásához csak 1945 nyarán látott hozzá az SZDP. Ezt megelőzően a pártvezetőség 1945 májusában tartott háromnapos konferenciáján határozatban szögezte le, hogy „A demokratikus Magyarországért folytatott harcban a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban tömörülő pártok szolidárisan küzdöttek egymás oldalán, valljuk, hogy e harc folytatásának szerepe az előttünk álló újjáépítési időszakban is rájuk hárul, és a Szociáldemokrata Párt hűséggel állja a szövetséget a front többi pártjával, a magyar dolgozók bizalmának letéteményeseivel.”³

A két munkáspártnak a felszabadulás után lényegében sikerült megvalósítania azt, hogy a munkásosztály körében kizárólagos befolyásuk legyen.

Gyengébb paraszti befolyásukat a Nemzeti Parasztpárt (NPP) próbálta bizonyos fokig ellensúlyozni. Ez a párt — 1939-ben történt megalapítása ellenére — 1944 végén, lényegében szervezeti előzmények nélkül kezdte meg tevékenységét az ország felszabadított részén. Az NPP 1944-ben Szegeden nyilvánosságra hozott ideiglenes szervezeti szabályzatában önmagáról és céljairól a következőket jelentette ki: „A párt a magyar parasztság pártja, tehát tömöríti magában a parasztságot minden rétegét: a földmunkásokat, a napszámosokat, summásokat, gazdasági cselédeket, kisbérloket, törpebirtokosokat, a dolgozó kisközségeket. Tagjai közé fogadja a párt a parasztsággal együtt élő és a parasztsággal közös érdekű munkásokat és a kispolgárságot is, valamint a paraszti eredetű és a parasztsággal együttérző, s a parasztságnak szolgáló értelmiséget. A párt célja: az elnyomott és feudális viszonyok alól mindmáig fel nem szabadult parasztság gazdasági felszabadítása, kulturális felemelése és teljes társadalmi és politikai egyenjogúsítása. Ennek a célnak az érdekében küzd a párt a feudális úri Magyarország átalakításáért, a népi demokratikus állam megeremtéséért.”

1944 végén Szegeden és környékén, majd a Tiszántúlon kezdte meg szervező munkáját az NPP. 1945 tavaszán a Duna—Tisza közén, Észak-Magyarországon és Budapesten, valamint a Dél-Dunántúlon bontott zászlót a párt. Az ország nyugati részének „meghódítására” ezután, nagyjából a többi párttal együtt indult el. A parasztpárt eredményességét mutatta, hogy 1945 nyarán már közel másfél ezer szervezete volt az országban, tagjainak száma pedig 170—180 000 körül mozgott.

Az NPP híveit a vidéki, pontosabban falusi lakosság köréből toborozta, befolyása azonban nem szűkölt az ország egyetlen tájegységére, a Tiszántúlon azonban sokkal erősebb volt, mint az ország más részein. A dunántúli csekélyebb befolyását egyebek mellett az is befolyásolta, hogy az NPP a tiszta „sváb” községekben nem tudta, de nem is akarta szervezeteit kiépíteni. A párt tömegbázisát kezdettől fogva döntően a szegényparasztság, illetve az újonnan földhöz juttatottak alkották. Városokban az értelmiség, elsősorban a népi írók követői csatlakoztak a parasztpárthoz. A kiskaté szerint a múltban az úr és a nemzet fogalma egybeesett, s az urak nemzeti politikán az úri Magyarországot, százezer holdjának védelmét értékelték. A földreformmal azonban nemcsak a föld került felparcellázásra, hanem a hatalom is: „Az elnyomott népből nemzetté lett, felszabadult parasztság a Nemzeti Parasztpártban szervezetten védi a saját paraszti érdekeit, és ezen keresztül az egész nemzetet is szolgálja. Ezért vagyunk Nemzeti Parasztpárt.” De az NPP — ahogy ez programjából is kiténik — a nemzet fogalmát nem sajátította ki a maga, vagy akár a parasztság számára, hanem a munkásságot és pártjait is a nemzet alkotó részének, a nemzeti érdek kifejezőjének és védelmezőjének tekintette.

A párt törekvéseinek középpontjában eredeti célkitűzéseinek megfelelően a felszabadulás után közvetlenül a földreform következetes végrehajtása állt. Az új közigazgatás kiépítése szempontjából nagy jelentőséget tulajdonított a nemzeti bizottságok hatékony működésének, kiállt a nyolcosztályos kötelező népoktatás bevezetése mellett, a szegénysorsú gyermekek számára internátusok létesítését követelte, valamint a munkások és parasztsztrákták továbbtanulásának intézményes biztosítását. Külpolitikájában ismételten szembefordult a múlt német érdekeket szolgáló törekvéseivel, és legelső feladatként a Szovjetunióval való viszony rendezését, a gazdasági és kulturális kapcsolatok elmélyítését követelte. A legégetőbb problémának tekintette a Magyarországgal szom-

szédos népek közötti megértés és jó viszony megteremtését. Úgy vélte, hogy a rendezésnek éppen a felszabadulással teremthették meg a kedvező feltételei. „A magyar nép — szögezte le a kiskaté — nem volt elnyomója soha az ország határain belül levő kisebbségeknek, mert maga is elnyomott volt... A nemzetiségi elnyomás a magyar és nem magyar urak önző politikája volt, amelylyel mi sohasem vállalhattunk és nem is vállaltunk közösséget.” Az NPP elvetette a „szentistváni” birodalom eszméjét, a történelmi jogokra való hivatkozást, ellenben azt hangsúlyozta, hogy „az ország határai fedjék a néprajzi határokat”.

A párt elnöke 1945 tavaszától Veres Péter lett, főtitkára pedig Kovács Imre. Az Intéző Bizottságban, amely az I. Országos Nagyválasztmány összehívásáig — 1946 márciusáig — az országos vezetőség funkcióját töltötte be, Czéh József, Darvas József, Erdei Ferenc, Farkas Ferenc, Hegyesi János, Ilyés Gyula, Jócsik Lajos, Nánási László, Szabó Pál jutott fontosabb szerephez. A pártban viszonylag korán, már 1945 nyarától nagyjából három csoportosulás alakult ki. A baloldalon helyezkedtek el azok a népi értelmiségiek és agrárproletárok, akiket Erdei Ferenc, Darvas József és Hegyesi János személye reprezentált. Az úgynevezett harmadikutas értelmiségiek és gyér számú módosabb gazdálkodók — akik Kovács Imre mögé sorakoztak fel — alkották a párt jobbszárnyát. Közöttük kialakult egy „közép”, vagy centrum is, azokból a párttagokból, akik jobbra Veres Péterhez kötődtek. Maga a pártelnök később ezt a helyzetet így jellemezte: „az egyik árnyalat a proletárabb Erdei Ferencet, a másik — a narodnyikabb — Kovács Imrét érezte titkos vezetőjének — én pedig haj! — Én mindegyiket értettem, hiszen népben, nemzetben gondolkoztam, de bár Erdeiét éreztem a jövő útjának, mégis megpróbáltam az ügy érdekében, majd később is mindig, egyensúlyozni ezt a két nem nagy, de egymást erősen akadályozó erőt... és a kétarcúságának az ódiúmát nekem is viselnem kellett.”⁴

1945 nyarán az NPP a két munkáspárt gyengébb paraszti befolyását valóban ellensúlyozta — elsősorban a szegény- és újbirtokos parasztság körében —, de a parasztság többsége ki volt téve annak a veszélynek, hogy a politikában nem balfelé, hanem az MNFF másik két pártja — főleg a kisgazdapárt — felé tájékozódik.

3.

A Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt (FKGP) vidéki szervező tevékenysége Budapest felszabadulása után bontakozott ki, igen nagy erővel. 1945 nyarára — mintegy 900 ezer fős tagságával — szervezetileg szinte átfogta az egész országot. Ide csatlakozott a gazdagparasztság döntő többsége, a városi burzsoázia jelentős része, de hasonlóan az „állami bürokrácia” és az értelmiség nagy része is itt talált menedéket. Falun zömmel a középparasztság, de sok helyen a szegényparasztság is ezt a pártot választotta. E párton belül lényegében három politikai csoportosulás körvonalazódott már az újrakezdés idején. A balszárnyhoz — amely vállalta az MNFF programjának következetes végrehajtását — tartoztak a Polgári Tagozatban helyet foglaló értelmiségiek — Barcs Sándor, Gulácsy György, Mihályfi Ernő, Ortutay Gyula, Tolnai Gábor és mások —, valamint a Dobi István vezette szegényparasztok. Ez a szárny — közvetlenül a felszabadulás után — a párton belül a kisebbséget jelentette. A legerősebb csoport a Nagy Ferenc—Kovács Béla—Varga Béla ve-

zette centrum volt. Elképzelésükben olyan paraszti-polgári demokrácia megteremtése élt, amelynek vezető ereje a módos parasztság lett volna. Egyetértettek ugyan az MNFF programjának antifasiszta, antifeudális követeléseivel, de csak a polgári rend keretein belül. „A közös kormányzás kötelezettségén túl, a független kisgazdapárt a legteljesebb jó viszonyt igyekszik fenntartani a kormányzásban részt vevő és a kormányzáson kívüli elismert más pártokkal. A Nemzeti Függetlenségi Frontban tömörült pártok megegyezését magára nézve kötelezőnek tartja” — állapította meg Nagy Ferenc 1945 tavaszán, de mindehhez rögtön hozzátette azt is, hogy „... A demokratikus politikai fölfogásnak megfelelően a független kisgazdapárt a többségi elv alapján áll, és programjának teljes megvalósítására törekszik. Biztosítani kívánja a tiszta demokrácia uralmát, a magyar népnek, elsősorban a magyar parasztságnak az országvezetésre való komoly és döntő befolyását.”⁵ A pártnak ez a szárnya a népi demokratikus átalakulás szocialista távlatát elutasította. Közvetlenül a felszabadulás után elsősorban külpolitikai okokból — a békeszerződés aláírásáig — a koalíciót nem kívánta szétszakítani. Így egyelőre a párton belüli balszárnnyal is kompromisszumra lépett.

Az elég nagy létszámú, de egyelőre még gyengén szervezett kisgazdapárti jobbszárnynon helyezkedett el a polgári-kispolgári jobboldal minden irányzata. A nagytőke és a vele összefonódott volt nagybirtokosok képviselőit a párton belül ekkor Pfeiffer Zoltán és hívei látták el, de ide tartozott Sulyok Dezső is, akit a katolikus egyházi körök is támogattak. A kisgazdapárt jobbszárnán a B. Szabó István-féle módosparaszti irányzat volt az egyik legszervezettebb csoport. A párton belüli erőviszonyokat figyelembe véve, a balszárnny és a centrum kompromisszuma átmeneti jellegűnek ígérkezett már 1945 nyarán is. S nem annyira a párton, sőt még csak nem is a belpolitikai viszonyokon múlt, hogy ezt a kompromisszumot mikor váltja fel a centrum és a jobbszárnny összefogása. De a különböző irányzatok jelenléte nemcsak ezt tette lehetővé a jövőben, hanem az FKGP szétesésének, a különböző pártok létrejöttének a feltételét is magában hordozta.

Azt, hogy az induláskor tulajdonképpen kiket szeretett volna képviselni a Polgári Demokrata Párt (PDP), Leitner Jenő fogalmazta meg az Ideiglenes Nemzeti Kormány programja feletti vitában: „Képviselem és védelmembe veszem a ... megbántott középosztályt, mint amelyik most a vajúdas korszakát éli. Éspedig mind a régit: kisiparos, kiskereskedő, kis- és középbirtokos rétegét, mindpedig az újat: a közép- és magántisztviselők, orvosok, ügyvédek és írók, művészek rétegét.” Ezek egy része ténylegesen csatlakozott is a PDP-hez, munkások és parasztok viszont egyáltalán nem voltak találhatók a párt soraiban. A PDP taglétszáma 1945 nyarán mindössze ötvenezer körül mozgott. Szervezetei elsősorban megyeszékhelyeken és nagyobb városokban alakultak meg. E pártot — amelynek elnökévé 1945 áprilisában gróf Teleki Gézát választották — lényegében egyetlen társadalmi osztály vagy réteg sem tekintette a magáénak a felszabadult Magyarországon. Az MKP — korábban említett — 1945. májusi állásfoglalását követően pedig kívül került a koalíció keretein is, bár de jure kizárására nem került sor. Ezt az álláspontot akkor egyébként a másik két baloldali párt (SZDP, NPP) is magáévá tette. A jobboldali erők egy kis részét így sikerült ugyan kiszorítani az MNFF-ből, de nagy többségük korábban sem a PDP-be tömörült. Ezután még erőteljesebben igyekezett a jobboldal a kisgazdapárt mögé felsorakozni, mivel más lehetőség nemigen kínálkozott számára.

1944 decemberében az MNFF megalakulásával és programjának elfogadá-

sával Magyarországon a polgári konzervatív és liberális csoportok, valamint a kereszténydemokrata és keresztényszocialista irányzatok, vagyis a várható polgári ellenzék lényegében elveszítette az önálló politikai szereplés lehetőségét. Így számára két út maradt: vagy csatlakoznak valamelyik már működő párthoz, vagy új, önálló párt megalakításával kísérleteznek. Ez utóbbit választotta 1945 elején a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége és a Szabadságpárt, a Magyar Földműves és Munkáspárt, a Független Szocialista Néppárt, a Magyar Köztársasági Párt és a Kossuth Párt elnevezésű szervezet. Közülük kettő (a Magyar Köztársasági Párt és a Kossuth Párt) még 1945. április elején csatlakozott a kisgazdapárthoz, a többiek pedig a jelentkezéssel lényegében be is fejezték „tevékenységüket”. Az említetteknel azonban jóval komolyabb problémát okozott a magyar belpolitikában a Keresztény Demokrata Néppárt jelentkezése.

Ez a párt még 1944. október közepén, a „sötétbe ugrás” napjaiban alakult meg Budapesten, a Magyar Frontban is részt vevő, gróf Pálffy József vezetésével. Képviselői Szegeden az MNFF megalakításánál nem voltak jelen, de vezetői közül néhányan eljutottak Debrecenbe, ahol Dálnoki Miklós Béla miniszterelnöktől megszerezték a működési engedélyt. 1945 januárjában a párt Szegeden Bálint Sándor, Kerkai Jenő és mások részvételével ki is bontotta zászlaját, s programjában általánosságban leszögezte, hogy az MNFF többi pártjával együtt részt akar venni „az összeomlott magyar haza romjainak eltakarításában és az új ország felépítésének művében”. Részköveteléseit viszont annak az elvnek az alapján fogalmazta meg, hogy a párt „megdönthetetlen világnézeti alapokra épít: Isten, Krisztus haladó elismerésére, az egyház megbecsülésére; ebből következik az ember méltóságának tisztelete, a munka és munkás szeretete és a haza szolgálata”. E párt zászlóbontása jelezte, hogy Magyarországon a politikai katolicizmusnak a több évtizedes múlt következményeként a második világháború befejezésének időszakában is megvolt a maga bázisa. Mivel az ellenforradalmi rendszer kormányzó pártjai a fegyverszüneti egyezmény előírásai és végrehajtása következtében elveszítették lehetőségeiket, hogy a politikai életbe visszakerüljenek, így ez a párt szinte monopóliumhelyzetbe került 1945 elején abban a tekintetben, hogy zászlóbontása után az egész polgári jobboldal képviselőjévé válhasson. A koalíció baloldala azonban útját állta ennek a törekvésnek. Kudarcában ugyanakkor szerepet játszott az is, hogy a katolikus egyház vezetői 1945 tavaszán még nem döntöttek véglegesen egy katolikus színezetű politikai párt támogatását illetően.

Így állt elő Magyarországon 1945 nyarán az a sajátos helyzet, hogy a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban nemcsak a népi demokrácia hívei, hanem ellenfelei is helyet kaptak. A jövőre nézve mindez hosszú időre szóló és meglehetősen bonyolult politikai küzdelmet ígért a magyar belpolitikában.

JEGYZETEK

1. A társadalmi osztályok és rétegek korabeli állapotáról és helyzetéről lásd Balogh Sándor: Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945—1957. Kossuth, 1975. 13—17. l.
2. Szekfű Gyula: Forradalom után. Cserépfalvi, é. n. 174—175. l.
3. A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944—1948. Kossuth, 1967. 93. l.
4. Idézi Tóth István: Veres Péter. Politikuspályák. Kossuth, 1984. 89. l.
5. Nagy Ferenc: Mit kell tudni a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Pártról? Budapest, 1945. 12. l.